

Verkennend Onderzoek bij Voyageurs

Dit artikel gaat over mensen die in woonwagens wonen, 'zigeuners' zoals ze doorgaans genoemd worden. De term 'zigeuner' is echter een scheldwoord, al wordt dat niet door elk van hen zo ervaren. Vanaf nu zal ik de politiek correctere term 'woonwagenbewoner' gebruiken. Meer specifiek ben ik vooral op zoek gegaan naar Voyageurs, een subgroep van de woonwagenbewoners. Zij zijn vermoedelijk autochtone Belgen die in de economische crisis van 1350 zijn beginnen rondtrekken om te kunnen overleven. Omdat ze dezelfde beroepen uitoefenden als de 'zigeuners' van toen (Manoesjen) en net als zij nomadisch leefden, hebben ze veel culturele kenmerken van hen overgenomen. Manoesjen zijn de eerste migratie woonwagenbewoners die naar België zijn gekomen. Rom en Roma 'zigeuners' zijn pas later naar onze landen afgezakt. Eerst kwamen de Rom of Hongaren zoals ze door andere woonwagenbewoners worden genoemd (hoewel weinigen van hen van Hongarije afkomstig zijn), later, in een derde migratiegolf, kwamen de Roma. Als men aan een 'zigeuner' denkt, haalt men zich waarschijnlijk een Rom of Roma voor de geest. Zij zijn zeer herkenbaar door hun donker uiterlijk en hun typische kledij. De Roma zijn hier in België over het algemeen in huizen gaan wonen. Mensen die niet in woonwagens wonen, maar in huizen, zoals u en ik, worden door de woonwagenbewoners 'burgers' genoemd. Ik begon mijn onderzoek met de vraag naar wat een Voyageur een Voyageur maakt. Door middel van welke criteria wordt de groep omlidnd? Ik veronderstelde dat er een verband zou zijn tussen enerzijds identiteit of het behoren tot de groep en anderzijds manier van wonen, sociaal netwerk en beroep. Deze vooronderstellingen zijn mijn hele onderzoek blijven doorwerken, al ging ik er naar het einde toe minder doelgericht naar op zoek. Ze lijken ook deels bevestigd te zijn. Maar of dat te maken heeft met de feiten of met de bril waarmee ik ze bekeek, valt nog te bezien.

Kritische blik

Buitenstaanders hebben mij gewaarschuwd dat woonwagenbewoners niet altijd even eerlijk zijn en je verhaaltjes op de mouw spelden. Eén van de woonwagenbewoners zelf heeft me verteld hoe één van hen een reporter goed liggen had door hem wijs te maken dat Voyageurs net na de oorlog lijkenpikkers waren. Lijkenpikkers zijn mensen die met een lange stok op zoek gingen naar lijken die in de grond waren achtergebleven. De man die het verzon, had de avond daarvoor iets over lijkenpikkers op tv gezien. De persoon die me dit vertelde was niet erg tevreden over dit soort verzinsels omdat op die manier een totaal verkeerd beeld ontstaat van zigeuners. Ik werd dus aangeraden om kritisch te staan tegenover alles wat mij verteld werd en ik raad u ook aan om dezelfde houding aan te nemen tegenover dit artikel. Het beeld dat u zult krijgen zal ook verre van volledig zijn. Je kunt het vergelijken met zo'n kinderboekje waarvan alle bladzijden in drie stroken gesneden zijn met op alle bovenste stroken een hoofd, alle middelste stroken een romp en alle onderste stroken benen. Het ventje of vrouwtje dat ik ga samenstellen is zelfs uit nog meer dan drie stroken samengesteld. Ik heb met ongeveer vijftien woonwagenbewoners kort of lang gesproken en elk van hen vormt een deeltje van 'de'

woonwagenbewoner die ik zal schetsen.

Methode

Ik kreeg hulp van twee mannen die al wat meer ervaring hebben met Voyageurs. De eerste was Johan Van Droogenbroek van cel woonwagenwerk van de provincie Vlaams-Brabant. Hij heeft me heel wat verteld en heeft me meegenomen op enkele van zijn huisbezoeken bij Voyageurs. Hij bracht me ook in contact met m'n tweede begeleider: Pater Bob. Bob heeft een referentieadres voor iedereen die het wil in het klooster van de paters Kapucijnen in Leuven. Ik heb enkele voormiddagen doorgebracht op zijn spreekuur waarop vooral woonwagenbewoners hun post komen halen. Velen van hen blijven plakken voor een praatje. Ook Bob heeft me meegenomen op huisbezoeken. Deze twee heren hebben me elk hun eigen visie op de Voyageurs meegegeven.

Op eigen houtje heb ik enkele telefoons gedaan en een paar bezoeken afgelegd. Ook deze waren zeer leerrijk. Mijn onderzoek vond plaats in het voorjaar van 2003. De eerste keer dat ik interviews ging afnemen bij Pater Bob, had ik een vragenlijst opgesteld en een bandrecorder meegenomen. Ik ben er niet in geslaagd de vragenlijst ook maar één keer helemaal af te gaan of een gesprek helemaal op te nemen, dat zou te formeel geweest zijn. In de plaats daarvan pikte ik vragen uit mijn lijstje en krabbelde

ik in m'n schriftje. De volgende keer, toen ik met Johan op stap ging, drong hij er op aan geen vragenlijst, bandrecorder of schriftje te gebruiken en geen namen te vragen. Vanaf toen zijn de gesprekjes spontaner geworden. Achteraf schreef ik alles wat ik me kon herinneren op. Hierdoor zijn me misschien dingen ontgaan, maar de, in mijn ogen, meest bruikbare uitspraken van een gesprek bleven zeker hangen. Johan gaf me twee redenen waarom Voyageurs niet geregistreerd willen worden. Een eerste reden ligt in de tweede wereldoorlog. Wie toen als 'zigeuner' geregistreerd werd, kon naar de concentratiekampen gestuurd worden. Ten tweede hebben Voyageurs wel eens het gevoel gehad dat er op hun rug geld verdiend werd door mensen die hun verhalen in boekvorm uitbrachten.

Data

Staan en wonen

Terminologie

De term wonen wordt door woonwageneren gebruikt als het gaat over in een huis wonen. 'Die is gaan wonen' betekent: 'Die is in een huis gaan wonen'. Voor wat wij 'wonen in een caravan' zouden noemen gebruiken zij het woord 'staan'. "Ik sta op die baan voorbij het derde kruispunt." zou een voorbeeld kunnen zijn van hoe een woonwagener uitlegt waar hij 'staat'. Als men op een legaal woonwageneren staat of achter een huis, kan natuurlijk gewoon het adres gegeven worden. Het woord 'staan' voelt minder definitief aan dan 'wonen' en dat is waarschijnlijk geen toeval. Wie staat, kan in principe altijd weg en die mogelijkheid om te vertrekken, dat gevoel van vrijheid, willen de woonwageneren graag bewaren.

Een referentieadres

Voor woonwageneren die nog veel 'voyageren' (rondtrekken) is het handig een referentieadres te hebben, bij Pater Bob bijvoorbeeld. Ook mensen die op het eerste zicht geen referentieadres nodig hebben, omdat ze bijvoorbeeld achter een huis staan of in een huis wonen, komen bij Pater Bob hun post ophalen. Hier zijn verschillende redenen voor. Bijvoorbeeld de volgende situatie. In een huis woont een oude man die een uitkering krijgt. Achter zijn huis staan de caravans van zijn zonen en schoondochters. Als iedereen die achter het huis staat zich in het huis laat domiciliëren, is de oude man samenwonend en wordt zijn uitkering kleiner. Een andere reden is dat Voyageurs graag onbereikbaar zijn voor de regulerende en controlerende maatschappij, bijvoorbeeld het gerecht. Dit op een afstand houden van de formele maatschappij is een algemene trend.

Een caravan

Een caravan is nogal miniatuur vanbinnen, soms tot de koffiekopjes toe. Er zijn ook grotere caravans

met grote sofa's, een salontafel, een grote televisie, een apart keukentje, ruime slaapkamer, gangetje,...noem maar op. Zo een grote caravan is te vergelijken met een appartementje. Sommigen hebben naast hun stacaravan ook een reis caravan of busje. Als je een caravan wil binnengaan, moet je je schoenen uitdoen. Aan het aantal schoenen dat buiten staat, kan je dan ook zien hoeveel mensen er binnen zijn. Veel woonwageneren sparen 'posturrekes', kleine porseleinen beeldjes die in de hele caravan verspreid staan. In elke caravan waar ik ben geweest, stond de televisie aan. Als ik samen met de bewoner binnenging om een babbeltje te slaan, werd de tv aangezet. Het is dus niet zo dat de televisie aan het spelen was en bleef aanstaan, nee, het lijkt er gewoon bij te horen als je binnenzit. Toch werd er nergens gepraat over wat er op de tv te zien was, de aandacht bleef altijd volledig bij het gesprek. Een caravan is een statussymbool, zoals ook het aantal kilometers dat je rondreist per jaar iets is om trots op te zijn. Het beste merk van caravans zijn Taberts. Voor zij die vaak voyageren is een mobilhome het meest geschikt omdat je daarmee op meer plaatsen gedoogd wordt dan met een caravan. Er zijn verschillende redenen waarom Voyageurs een caravan verkiezen boven een huis. Een eerste reden is dat men het zo gewoon is om in een caravan te leven dat men niet kan slapen in een huis. Een andere reden is dat een caravan van jezelf is, in tegenstelling tot een huurhuis, en dat je 'm gemakkelijk kan verkopen als je 'm beu bent.

Twee legale woonwagenterreinen

Legale woonwagenterreinen zijn terreinen die voldoen aan de wetgeving en regelgeving op het gebied van ruimtelijke ordening. Een legaal terrein dat door particulieren of een vzw wordt aangelegd geniet niet van subsidies van de federale overheid, een terrein dat door de gemeente wordt aangelegd wel. Deze subsidies zijn zo hoog dat de gemeente winst maakt op de huur die voor de staanplaatsen betaald wordt. Op de terreinen die ik gezien heb, heeft elke staanplaats een eigen sanitaire blok. De plaatsen zijn bestemd voor één caravan en worden per maand verhuurd. Per maand verhuren geeft de woonwageneren een relatief grote bewegingsvrijheid. Men zit niet vast voor een heel jaar, maar de vrijheid is relatief omdat ze in principe nergens anders kunnen staan dan op een legaal woonwageneren. Dat men maar met één caravan op een staanplaats mag staan is beperkend omdat men liever met de hele familie samen zou staan. Nu moeten de kinderen eens ze een eigen gezin en caravan hebben ergens anders een plaats zoeken. Men mag maar met een caravan op één plaats staan omwille van de brandveiligheid. Een ander minpunt van de legale gemeentelijke terreinen is dat de toedeling van de plaatsen door de gemeente gebeurt, zonder veel inspraak van de bewoners.

Hierdoor raakt de groep op een terrein meer gemengd, wat niet ideaal is omdat bepaalde families binnen de groep niet met elkaar kunnen opschieten.

De eerste keer dat ik een legaal terrein bezocht was met Johan. Het was een terrein buiten het centrum, naast een kerkhof, maar het kerkhof is niet zichtbaar vanuit de caravans. We bezochten enkel de eerste caravan op het terrein. Hierdoor heb ik niet echt een algemeen beeld van het terrein, maar er leek weinig leven te zijn buiten de caravans en de andere bewoners leken achterdochtig. De sanitaire blok van de caravan die we bezochten was al geruime tijd defect. De huurders mochten er zelf niets aan doen, omdat het gemeentelijk bezit was, maar de gemeente liet na er zelf iets aan te doen.

Het tweede terrein, dat ik later bezocht met pater Bob, was groter en overzichtelijker. We bezochten bijna elke caravan. Tegen het einde van de middag stonden er ook mensen op straat te praten en waren er kinderen aan het spelen. Ze spraken pater Bob en mij spontaan aan. Op het einde van de straat die door het terrein loopt is er een speeltuin. De bewoners kennen elkaar allemaal goed, al gaan ze niet allemaal met elkaar om. Twee van de gezinnen zijn nabije familie van elkaar, namelijk moeder en zoon. De algemene indruk was veel opener dan op het eerste terrein, maar dat kan ook gelegen hebben aan het regenweer tijdens het eerste bezoek. De twee terreinen gaven elk een totaal andere indruk. Dit heeft zeker te maken met het feit dat ik het ene veel vroeger in m'n onderzoek bezocht dan het andere en dat ik op elk terrein een andere gids had.

Twee regels...

De reden waarom Johan op het eerste terrein maar één caravan bezocht werd door de mensen daar zelf gegeven. “Er zijn twee regels die je moet respecteren”, vertelden ze me, “ten eerste mag je niet kletsen en ten tweede moet je de eerste keer altijd komen met iemand die we al kennen.” De eerste regel betekent dat je wat je in één caravan hoort, niet mag doorvertellen in een andere caravan. Johan gaat zo ver in het naleven van deze regel dat hij zelfs niet zegt dat hij in een andere caravan geweest is. Als hij bijvoorbeeld eerst naar zus gaat en daarna naar broer, dan zegt hij niet tegen broer dat hij net zus bezocht heeft. Achteraf komen ze dan van elkaar te weten dat Johan hen allebei heeft bezocht en meteen dat hij helemaal niets heeft doorverteld. Hierdoor wint hij aan vertrouwen. Pater Bob, die zich absoluut niet aan deze regel houdt, werd door deze mensen bekeken als kletser. Gelukkig zag ik er niet uit alsof ik kletste, vonden ze (nee, ik moest eerder wat meer zeggen) en ook de tweede regel was in orde, ik was immers daar met Johan.

Twee illegale woonwagenterreinen

Ik heb twee illegale woonwagenterreinen bezocht. Voor beiden geldt dat ze helemaal niet opvallen als

je ze niet weet zijn. Het eerste terrein dat ik bezocht, samen met Johan, gaf een mistroostige indruk. Er was nog slechts één van de twee caravans die er stonden bewoond. De eigenaar van de andere caravan was kort geleden gestorven. Zijn broer, een oude, zieke man, bleef alleen over. Hij had nog weinig of geen contact met andere Voyageurs, sinds zijn vrouw, die betere contacten had met de groep, bij hem was weggegaan. De man wordt al 56 jaar gedood door de gemeente: hij heeft er een brievenbus en zijn vuil wordt opgehaald.

Het tweede terrein dat ik bezocht, alleen, gaf de eerste keer een romantische indruk: een handvol woonwagens stond willekeurig verspreid op het terrein, volwassenen waren samen aan het werken, honden en kinderen liepen rond, een vrouw stak haar hoofd uit een caravan en alles zag er redelijk smoezelig uit. De tweede keer dat ik er kwam zag de plek er heel wat desolater uit. Aan de ingang stond een caravan te koop, iedereen op één gezin na was vertrokken en er bleef alleen wat rommel achter. De meeste waren in huizen getrokken. “Voor zolang het duurt”, zei de overblijver, die zelf van plan was te gaan voyageren met zijn vrouw en vijf kinderen, de schoolvakantie zat er toch aan te komen. Na 16 jaar had de gemeente besloten dat de woonwagenbewoners daar weg moesten. Eventueel zou er één caravan mogen blijven staan. De clanvader, van wie de grond is, heeft een advocaat onder de arm genomen en gaat in beroep.

Een caravan achter een huis

Een derde manier van wonen is in een caravan achter een huis. Over deze manier van wonen worden doorgaans weinig problemen gemaakt, al is het niet echt wettelijk toegelaten. Een probleem als een klacht van burens over het zicht, wordt bijvoorbeeld eenvoudig opgelost door boompjes rond de caravans te zetten. In veel gevallen wordt het huis niet bewoond, maar dient het slechts als ‘dekmantel’. Daarnaast wordt het ook gezien als investering. Het is tenslotte ook een reactie op het vele weggejaagd zijn: met een huis heeft men een ankerpunt in onze maatschappij.

Een huis

In een huis gaan wonen is ook een mogelijkheid, maar dat is quasi synoniem met breken met het Voyageursmilieu. Het hoeft natuurlijk niet altijd zo dramatisch te zijn. Eén iemand gaf als reden om in een huis te gaan wonen dat ze wou bewijzen dat ze het kon en als reden om terug te keren naar een caravan een liefdesrelatie.

De enige directe ervaring die ik met deze woonvorm heb, is negatief. Een vrouw die in een huis was gaan wonen, was totaal geïsoleerd geraakt na de dood van haar man en wou zo snel mogelijk terug naar een woonwagenterrein. Voorlopig had ze echter noch een caravan noch een staanplaats.

Andere woonvormen

Voyageurs leggen een grote creativiteit aan de dag wat betreft woonvormen. Enkele voorbeelden zijn: een caravan met bakstenen ommetst, wonen in barakken vergelijkbaar met sloppenwijken, met de caravan in een loods gaan staan,...

Voyageren

Heel erg veel wordt er niet meer gevoyageerd door de Voyageurs. Ze trekken wel meer rond dan bijvoorbeeld Roma, die hier in huizen wonen. Voor een aantal Voyageurs is voyageren wel heel belangrijk: als ze kunnen voyageren dan zijn ze samen, dan leven ze. Als men nog rondtrekt dan is dat meestal in de zomermaanden als de zon lokt en de kinderen vrijaf hebben. Er zijn dan ook bepaalde plaatsen waar vrij gestaan mag worden, in Oostende bijvoorbeeld. Zoals gezegd is de beste manier om rond te trekken de mobilhome.

Pater Bob organiseert in de zomermaanden verschillende bedevaarten. Men trekt dan massaal naar een bepaalde plaats, bijvoorbeeld Lourdes, om daar een tijdje allemaal samen te staan. Er zijn ook kleinere, ééndagse bedevaarten in België. Dit leek mij een artificiële manier van voyageren, omdat het door buitenstaanders georganiseerd wordt. De Voyageurs zijn ook niet onverdeeld gelukkig met de bedevaarten van Bob omdat ze te veel gericht zijn op de Rom, waardoor de 'Belgse', die de taal van de Rom niet verstaan, in de kou blijven staan. De bedevaarten zijn internationaal en als er niet op tijd vertrokken wordt, heeft men een slechte staanplaats ver van alles af en is het ook niet leuk.

Voyageren heeft ook bepaalde gevolgen. Zo zijn er bijvoorbeeld families met wel drie verschillende nationaliteiten, waaronder 'vaderlandsloos'. Men neemt de nationaliteit aan die op dat moment het beste uitkomt. Bijgevolg zijn er ook mensen met dubbele nationaliteiten en dubbel kindergeld en, langs de andere kant, mensen die nergens ingeschreven staan.

Kleine vergelijking met Frankrijk en Nederland

In Frankrijk hebben de Voyageurs het gevoel vrijer te kunnen gaan en staan waar ze willen. Volgens Johan is dit te wijten aan het feit dat er in Frankrijk eenvoudigweg meer ruimte is. Toch is er in Frankrijk, ondanks het gevoel van vrijheid, soms meer controle.

In Nederland heeft men een tijd een beleid gevoerd van grote parken van 100 à 150 gezinnen (de terreinen die ik gezien heb in Vlaanderen waren voor ongeveer 15 gezinnen). Het was niet voordelig om met alle woonwagenbewoners met hetzelfde beroep zo dicht bij elkaar te zitten, de werkloosheid die daaruit volgde droeg ongetwijfeld bij tot de vorming van (kleine) criminaliteit. Deze grote terreinen werden al snel no-go-areas, waar de politie niet meer binnen durfde. Nu is men in Nederland afgestapt van de grote parken en gaat men terug naar de kleinere parken.

Sociaal netwerk

Eén grote familie

De Voyageurs zijn allemaal door familiebanden met elkaar verbonden. Doordat men nu in kleinere groepen leeft, komt men meer in contact met burgers wat leidt tot meer gemengde huwelijken en meer integratie. Er wordt niet meer zo vaak een partner gekozen binnen de familie, maar toch kent men zijn partner vaak via de familie.

Als voorbeeld van een typische Voyageursfamilie verwijst pater Bob naar de familie Pfaff. Jean-Marie Pfaff is Voyageur van geboorte en zou, volgens pater Bob, met zijn familie nog steeds leven als een Voyageur. Wat zeker herkenbaar is, is dat ze met de hele familie samenwonen.

Afkomst

Om te beginnen is men Voyageur door afkomst. Als beide ouders Voyageur zijn, zijn hun kinderen het ook. Bij gemengde huwelijken, met Manoesjen, burgers, Rom of Roma, kan men gaan kijken welke van de twee groepen het sterkst vertegenwoordigd is in de familie. Als het grootste deel van de familie Voyageur is, zijn de kinderen het ook.

Een tweede punt is opvoeding: via opvoeding wordt een bepaald cultuurpatroon doorgegeven. De cultuur van de opvoeder gaat over op het kind. De gezinnen bij de Voyageurs lijken groter dan die van burgers. Moeders van jonge kinderen hebben er gemakkelijk vijf aan hun rokken hangen. Ze beginnen er over het algemeen ook vroeger aan. De familie is meestal georganiseerd onder een clanvader, die de baas is. In ideale omstandigheden wonen zijn zonen en schoondochters bij hem op hetzelfde terrein.

Huwelijk

Tot welke groep men behoort, heeft voor een groot deel met vrije keuze te maken. Als men uit een gemengde familie komt, maar zich om één of andere reden meer Manoesj dan Voyageur voelt, dan kan men zich Manoesj noemen. Een belangrijk keuzemoment is het 'huwelijk' (er wordt niet vaak getrouwd). Bij een gemengd 'huwelijk' moet men kiezen tot welke groep men wil behoren. Door de sociale contacten met één groep te doen toenemen en met de andere af te zwakken, wordt de keuze gerealiseerd. Deze keuze is het duidelijkst bij een 'huwelijk' tussen een woonwagenbewoner en een burger. Als het koppel na de trouw in een huis gaat wonen, is de breuk met de het woonwagenmilieu vrijwel een feit. Een burger (vooral vrouwen) die met een Voyageur trouwt, wordt geen Voyageur, maar kan wel in zekere mate in de groep opgenomen worden. Komt er ruzie, dan zullen de termen 'boerin' en 'kaffer' (scheldwoord voor burgers), nog wel naar haar hoofd geslingerd worden. Al geef ik hier allerlei regeltjes, de belangrijkste regel is waarschijnlijk dat er geen strikte regels zijn.

School en werk

Over deze onderwerpen heb ik nog minder data dan over de andere, maar er zijn toch enkele algemene trends waar te nemen.

School

Woonwagenbewoners gaan meestal niet zo lang naar school en volgen eerder praktijkgerichte opleidingen. De beroepen die men op school kan leren, vereisen meestal een sedentaire levensstijl. Voyageurs zijn sterk gericht op overleven en daarvoor hebben ze studeren niet nodig. Het feit dat ik na vier jaar studeren waarschijnlijk niet direct werk ga vinden, werd gezien als een mooie bevestiging van het onnut van studeren.

Werk

De meeste woonwagenbewoners oefenen gelijkwaardige beroepen uit, waarvan oud ijzer ophalen de meest gehoorde is, maar ook scharenslijpers komen geregeld voor. Over het algemeen werkt men als zelfstandige, bijvoorbeeld als deur-aan-deur-verkoper. Al zijn daar natuurlijk uitzonderingen op, zoals een man die bij de vuilnisdienst van de gemeente werkte. Met oud ijzer verzamelen of muziek maken verdienen sommigen goed hun kost. Vindingrijk om aan geld te komen zijn ze wel en de watertjes die ze bevangen zijn niet altijd even legaal.

Houding tegenover andere groepen

De ingroup

Voyageurs slagen er in om elkaar direct te herkennen als Voyageur. Hun uiterlijk is nochtans niet zo uitgesproken als dat van bijvoorbeeld Rom. Voyageurs zijn immers autochtone Belgen. Daarom zullen ze door buitenstaanders niet zo gemakkelijk als woonwagenbewoners herkend worden. Hoe een Voyageur zichzelf beschrijft verschilt sterk van persoon tot persoon. Eén van de Voyageurs nam de woorden 'half en half' in de mond om de identiteit van een andere woonwagenbewoner te beschrijven. Tegelijkertijd raadde hij me af die term ooit zelf te gebruiken tegenover anderen. De persoon die hij 'half en half' noemt, beschouwt zichzelf misschien wel als een 'rasechte' Manoesj. Hieraan kan je zien dat men nogal vrij is om zichzelf al dan niet bij een bepaalde groep te rekenen. Of je zelfbeschrijving door iedereen aanvaard wordt, is een andere zaak.

Voyageurs spreken Nederlands of Frans, maar ze hebben een specifiek accent. Ook gebruiken ze bepaalde termen uit het Bargoens en het Manoesj, al spreken ze niet de volledige taal. Voyageurs en Manoesjen hebben meestal naast hun officiële naam ook een roepnaam of bijnaam, die eventueel gebaseerd is op een kleine anekdote. Soms staat een hele familie bekend onder een bepaalde bijnaam.

Voyageurs versus Manoesjen, Rom en Roma

Terwijl de ene me afraadt om termen als Voyageur en Manoesj te gebruiken, omdat alle woonwagenbewoners uiteindelijk dezelfde zijn, leggen anderen sterk de nadruk op de verschillen

tussen de groepen. De term ras is in dat verband zelfs een paar keer gevallen. Voyageurs zijn dan een ander ras dan Manoesjen en dat is een ander ras dan burgers en dat is weer een ander ras dan Rom en dat is nog een ander ras dan Roma. Door de vermengingen zijn er nog maar weinig rasechte Voyageurs, werd er gesteld. Dat ik dat shockerend vind, zegt misschien meer over mijn antropologische studies dan over de inhoud die de Voyageurs aan die woorden geven. Voyageurs willen met deze woorden het verschil tussen hen en de anderen aanduiden. Volgens Johan gebruikt men het woord 'ras' om hun identiteit aan te duiden omdat er weinig kenmerken overblijven die hen als groep definiëren. Daarbij komt dat ze niet veel aandacht hebben voor hun eigen geschiedenis, omdat ze gericht zijn op het hier en nu. Als ze hun geschiedenis wel zouden bekijken, zouden ze merken dat ze honderdvijftig jaar geleden meestal gewone burgers waren. Langs de andere kant kunnen ze ook niet erg discriminerend zijn tegenover elkaar, omdat ze door de vele gemengde huwelijken met elkaar verwant zijn.

Woonwagenbewoners versus burgers: afstand houden

Naar de burgermaatschappij toe zullen woonwagenbewoners zich eerder als homogene groep voordoen om hun gemeenschappelijke belangen beter te kunnen verdedigen. De termen 'burger', 'boer' en 'kaffer' (allemaal op mensen die in huizen wonen), worden door woonwagenbewoners als scheldwoorden gebruikt. Een burgervrouw die met een Voyageur trouwt, wordt eventueel oppervlakkig aanvaard, maar als ze in een ruzie betrokken raakt, zal één van de termen verwijtend vallen. Burgers worden nooit volledig vertrouwd.

Een paar keer werd in een gesprek verzocht dat de woonwagenbewoners nooit aanvaard zijn geweest als burgers en het nooit zullen zijn. Ondanks dat ze sinds jaar en dag in hetzelfde dorp staan, worden ze niet aanvaard als volwaardige dorpelingen. De enige mogelijkheid voor aanvaarding is in een huis gaan wonen en zich volledig afsnijden van de voyageurswereld. Dat dit met zoveel spijt wordt gezegd door iemand die tegelijkertijd zo een duidelijk onderscheid maakt tussen zichzelf en de anderen, leek me op het eerste gezicht vreemd. Maar het scheef bekijken van een andere groep is misschien een reactie op het niet aanvaard worden door die groep, of nog: het benadrukken van verschillen wil niet zeggen dat men niet in zijn andersheid als volwaardig persoon aanvaard wil worden. Langs de andere kant voelen Voyageurs zich ook niet minder dan een burger of benadeeld omdat ze zijn wie ze zijn. God heeft het zo gewild, het is zo.

Burgers versus woonwagenbewoners: vooroordelen en uitsluiting

Er leven heel wat vooroordelen over woonwagenbewoners. Dit komt waarschijnlijk niet alleen doordat ze ‘anders’ zijn, maar ook omdat ze zo verborgen aan de rand van de maatschappij leven en vooral zo ver mogelijk van die maatschappij verwijderd willen blijven.

Een weidverspreid vooroordeel is dat ze dieven zijn. In winkels worden ze vaak in de gaten gehouden. Dit lokt heel wat verontwaardiging uit. “En het verandert niet als we in huizen gaan wonen hé!”. Ik kan niet zeggen of dit vooroordeel op waarheid gebaseerd is of niet, waarschijnlijk wel, maar ik geloof dat, zoals één van hen zei, “er goeie en slechte bij zijn zoals overal”. Of, zoals pater Bob het zegt, “Als ge moet leven van de kruimels van de tafel en het is armoetijd, dan zijn er ni veel kruimels en dan moet ge wel gaan stelen om te overleven.”

Eén van hen vertelde het volgende verhaal over een man die met zijn wagen achter een burgerhuis stond waar ze kippen hadden. Om een kip te vangen had hij een maïskorrel aan een visdraad gemaakt en over de draad gesmeten. Zo lokte hij de kip naar zijn wagen. De vrouw van het huis zag niet de visdraad, maar wel de armbewegingen van de woonwagenbewoner en begreep er niets van. Ze dacht dat de man magie uitoefende op haar kip.

Een vooroordeel dat ik tijdens mijn onderzoek heb geleerd van de mensen die al langer met woonwagenbewoners werken is dat ze het niet zo nauw nemen met op tijd komen en afspraken naleven. Dat vooroordeel is ook bevestigd. Toen ik met een van hen afgesproken had en op het afgesproken uur aan zijn caravan stond, wist iemand me doodleuk te melden dat hij op familiebezoek was. Ik moest een andere keer maar eens terug komen. Een ander vooroordeel is dat woonwagenbewoners vuil zouden zijn. Ook hierover kan je zeggen dat er ‘proper en vuile zijn’. Wat in de krant komt over woonwagenbewoners zijn altijd de slechte verhalen, over vechtpartijen bijvoorbeeld. Dit heeft zeker invloed op het beeld dat men heeft van zigeuners. Een medestudent die dacht dat onderzoek bij ‘zigeuners’ niet zou gaan zonder een ‘koek op uw bakkes’ te krijgen is hiervan maar één voorbeeld.

De Manoeshen doen er alles aan om de vooroordelen die leven over woonwagenbewoners uit de wereld te helpen door zich voorbeeldig te gedragen. Dit performancekarakter van Manoeshen zie je ook in het feit dat velen van hen muziek maken om de kost te verdienen.

Besluitje

Het wij-zij onderscheid is een hoeksteen van de culturele identiteit van woonwagenbewoners. Dit bleek duidelijk uit zowel onderzoek als literatuur. Uitsluiting uit de burgermaatschappij heeft er toe

bijgedragen dat het identiteit- en samen-horigheidsgevoel van de woonwagenbewoners onderling toenam.

Analyse

Kleine legale terreinen = een ideale oplossing?

Legale woonwagenvakantiesparken leken mij in het begin van mijn onderzoek de ideale woonplaats voor woonwagenbewoners. Dit komt ongetwijfeld mede doordat cel woonwagenvakantiesparken ijvert voor meer legale staanplaatsen en zij één van mijn ingangen in het veld waren. Zij zijn voorstanders van zo’n terreinen in woonwijken omdat ze integratie en bereikbaarheid vergemakkelijken en gettovorming en criminaliteit tegengaan (denk aan Nederland). Het is ongetwijfeld zo dat woonwagenbewoners liever in een caravan wonen dan in een huis en ook ik zou ze dan liefst op een legale plaats zien staan. Maar er zijn ook redenen waarom dit niet de ideale oplossing is. De regels van openbare ordening worden wel eens aangewezen als oorzaak voor het uiteenvallen van de groep, omdat de parken te klein zijn en men niet meer allemaal samen kan staan. Bovendien kan men op de legale, gemeentelijke terreinen niet kiezen met wie men samen staat. Er is voor veel woonwagenbewoners ook te veel controle van de maatschappij op zo’n legaal terrein. Sommige woonwagenbewoners geven als reden ook dat legale staanplaatsen te duur zijn, hoewel ze in vergelijking met een huurhuis spotgoedkoop zijn, 50 euro per maand. Verder denken de woonwagenbewoners dat de terreinen broeihaarden van criminaliteit zijn en kiezen ze liever zelf waar ze staan.

Problematiek en actie

Een deel van de problematiek waar Voyageurs mee te maken krijgen is vierde wereld problematiek, zoals drankproblemen. Daar komt nog bij dat ze ook qua wonen letterlijk en figuurlijk in de marge leven. Een aantal Voyageurs ijvert samen met onder andere cel woonwagenvakantiesparken en de pater Kapucijnen mee voor hun belangen, bijvoorbeeld de aanleg van legale woonwagenterreinen. Ze hebben ook een vzw opgericht met enkel woonwagenbewoners, wat een verdediging van binnenuit mogelijk maakt.

Algemeen besluit

Wat heb ik nu geleerd over de identiteit van Voyageurs? Het lijkt voor woonwagenbewoners wel belangrijk om in een caravan te wonen, maar niet noodzakelijk. Net zoals het ook wel belangrijk, maar niet noodzakelijk, lijkt om rond te reizen. Er zijn opmerkelijke verschillen tussen individuen en families. De familie is zeker een hoeksteen van het Voyageursmilieu. Ook het onderscheid tussen ‘wij’ en ‘zij’ is een belangrijke identiteitconstituent. De beroepen die Voyageurs uitoefenen zijn heel ‘typisch’ zoals handel in oud ijzer.

Het zou interessant zijn om verder te onderzoeken hoe de brug tussen woonwagenbewoners en burgers toch gelegd kan worden. Langs de andere kant lijkt het ook boeiend te onderzoeken hoe een zo verspreide bevolkingsgroep zich al zo lang blijvend heeft weten te onderscheiden van de dominante maatschappij, met andere woorden, hoe ze hun cultuur in stand hebben gehouden, en hoe die cultuur leeft. Voor een antwoord op beide vragen zou het misschien handig zijn om te praten met burgers die getrouwd zijn met woonwagenbewoners.